

Urszula Borkowska OSU (1935–2014)

Jak trafnie stwierdził Czesław Deptuła, „życie, praca i zasługi Siostry Profesor Urszuli Borkowskiej to rzeczywistość o wielu wymiarach [...] chodzi bowiem o sylwetkę wybitnej Uczzonej i Mistrzyni intelektualnej, wybitnego Nauczyciela i Wychowawcy akademickiego”¹. Urszula Borkowska, znakomity historyk-mediewista i oddany pracy z młodzieżą pedagog, w pamięci wielu pozostanie przede wszystkim autorką fundamentalnych prac dotyczących Jagiellonów, w tym nowoczesnej syntezy dziejów tej dynastii w Polsce. Z perspektywy czasu można uznać, że historia Jagiellonów, ich życie odświętne i codzienne, ich dwór, obyczaje, edukacja, praktyki religijne, ich rezydencje i fundacje kościelne stały głównym obszarem jej badań, a opublikowana w 2011 roku synteza *Dynastia Jagiellonów w Polsce* stanowi jej *opus vitae*. Zainteresowania badawcze siostry Borkowskiej były jednak dużo szersze i obejmowały różne aspekty średniowiecznej i wczesnonowożytnej kultury duchowej i materialnej. Lubelska uczona podejmowała tematy słabo lub w ogóle nieopracowane, a prowadząc rozległe kwerendy źródłowe i korzystając z bogatej, międzynarodowej literatury przedmiotu, tworzyła kompleksowe – i klasyczne dzisiaj – opracowania monograficzne. Dobrym przykładem tego typu prac jest jej praca doktorska poświęcona treściom ideowym w dziełach Jana Długosza czy rozprawa habilitacyjna dotycząca królewskich modlitewników.

Siostra prof. Urszula Borkowska należała do grona polskich mediewistów, którzy byli dobrze znani w międzynarodowym środowisku mediewistycznym. Posługując się biegle językiem angielskim i francuskim, doskonale czuła się w międzynarodowych gremiach. Od początku swojej pracy akademickiej, na przełomie lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX wieku, blisko współpracując z prof. Jerzym Kłoczowskim, włączyła się w międzynarodowe projekty badawcze dotyczące przede wszystkim historii porównawczej chrześcijaństwa. Aktywnie uczestniczyła w pracach Międzynarodowej Komisji Historii Porównawczej Kościołów (Commission Internationale d'Histoire Ecclésiastique Comparée – CIHEC) oraz brytyjskiego Ecclesiastical History Society.

Urszula Borkowska urodziła się 11 sierpnia 1935 roku w Gdyni jako córka Zenona Borkowskiego i Leokadii z Brudzińskich (na chrzcie otrzymała imię Amalia; imię Urszula przyjęła po złożeniu profesji zakonnej). W pierwszych dniach po najeździe

¹ Cz. Deptuła, P. Kras, Siostra Profesor Urszula Borkowska OSU, w: *Ecclesia – Cultura – Potestas. Studia z dziejów kultury i społeczeństwa*, red. P. Kras, A. Januszek, A. Nalewajek, W. Polak, Kraków 2006, s. 9.

wojsk hitlerowskich na Polskę we wrześniu 1939 roku rodzice Urszuli Borkowskiej wyjechali do Warszawy. Z powodu okrażenia stolicy przez oddziały niemieckie osiedli w podwarszawskim Aninie, gdzie spędzili cały okres okupacji. Tam też na świat przyszedł młodszy brat Urszuli, Andrzej. Latem 1945 roku, po zakończeniu działań zbrojnych, rodzina Borkowskich powróciła do Gdyni, gdzie Urszula podjęła naukę w szkole podstawowej, a po jej ukończeniu w 1948 roku kontynuowała naukę w Prywatnym Żeńskim Liceum Ogólnokształcącym prowadzonym przez Urszulanki Unii Rzymskiej. Maturę uzyskała w 1951 roku.

Nauka w urszulańskim liceum miała decydujący wpływ na drogę życiową Urszuli Borkowskiej; tam też narodziło się jej powołanie zakonne. Kilka dni po osiągnięciu pełnoletniości, 15 sierpnia 1953 roku wstąpiła do zakonu Urszulanek Unii Rzymskiej, a pierwsze śluby złożyła w Częstochowie 11 lutego 1956 roku. Droga zakonna umożliwiła siostrze Urszuli podjęcie pracy pedagogicznej a później studiów uniwersyteckich. Po ukończeniu w 1958 roku dwuletnich studiów filozoficzno-teologicznych w Międzyzakonnym Wyższym Instytucie Katechetycznym w Krakowie Urszula Borkowska przez następny rok pracowała w urszulańskim Liceum Ogólnokształcącym nr 13 we Wrocławiu. W 1959 roku rozpoczęła studia w Sekcji Filologii Angielskiej na Wydziale Nauk Humanistycznych Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Wymuszone przez władze komunistyczne zamknięcie tej Sekcji skłoniły ją do podjęcia studiów historycznych.

Studia historyczne na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim ukształtowały jej umiejętności warsztatowe, a zarazem wyznaczyły główne obszary badań, którym pozostała wierna do końca swojego pracowitego życia. Duży wpływ na wybór kierunków badań i ich metodologię miał prof. Jerzy Kłoczowski, który pracę w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim rozpoczął w 1950 roku, szybko stając się intelektualnym i organizacyjnym liderem lubelskiego środowiska historycznego. Z jego inicjatywy w połowie lat pięćdziesiątych XX wieku w Sekcji Historii został wprowadzony nowy program studiów magisterskich, w którym dużo miejsca zajęły zajęcia warsztatowe z nauk pomocniczych historii, ze szczególnym uwzględnieniem geografii historycznej i demografii, a także metodologii historii i historii historiografii. Reforma studiów historycznych wprowadzana przez Jerzego Kłoczowskiego i jego najbliższych współpracowników: Marzenę Pollakównę i Zygmunta Sułowskiego, wiązała się z powstaniem zespołu badawczego, który podjął systematyczne badania społeczno-religijne nad dziejami chrześcijaństwa na ziemiach polskich. Od 1956 roku wyspecjalizowanym i wyodrębnionym organizacyjnie ośrodkiem takich badań stał się utworzony i kierowany przez Jerzego Kłoczowskiego Instytut Geografii Historycznej Kościoła w Polsce².

Praca magisterska Urszuli Borkowskiej na temat *Kultu liturgicznego św. Urszuli w Polsce do XVI w.*³, obroniona w 1964 roku, została przygotowana pod kierunkiem

² Conversation with Jerzy Kłoczowski, oprac. P. Kras, w: *Times of Upheaval. Four Medievalists in Twentieth-Century Central Europe*, red. P. Rychterová, G. Klaniczay, P. Kras, W. Pohl, Budapest 2020, s. 53–57.

³ U. Borkowska, *Kult liturgiczny św. Urszuli w Polsce do XVI wieku*, *Roczniki Humanistyczne* 14, 1966, s. 109–198.

Zygmunta Sułowskiego, który po uzyskaniu doktoratu na Uniwersytecie Jagiellońskim w 1952 roku podjął pracę na KUL i stał się jednym z najbliższych współpracowników Jerzego Kłoczowskiego. Drukowana wersja tej pracy ukazała się dwa lata później na łamach „Roczników Humanistycznych”. Po ukończeniu studiów magisterskich, decyzją władz zakonnych, Urszula Borkowska została nauczycielką w urszulańskim Liceum Ogólnokształcącym we Wrocławiu. Po trzech latach pracy nauczycielskiej, w 1967 roku, powróciła do Lublina, gdzie na krótko została zatrudniona w Bibliotece KUL. W lutym 1968 roku jako asystent podjęła pracę naukowo-dydaktyczną w Sekcji Historii KUL.

Rozpoczynając pracę na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Urszula Borkowska znalazła się w młodym i dynamicznie rozwijającym się środowisku naukowym. Na kierunek prowadzonych w nim badań nad polskim chrześcijaństwem decydujący wpływ miała francuska szkoła socjologiczna skupiona wokół czasopisma „Annales”, a także pionierskie prace z zakresu geografii i antropologii historycznej (Gabriel Le Bras, Alphonse Dupront). Międzynarodowe kontakty nawiązane przez Jerzego Kłoczowskiego, zwłaszcza ze środowiskiem francuskim i belgijskim, umożliwiły historykom KUL udział w projektach badawczych realizowanych głównie w ramach CIHEC. Dla siostry Borkowskiej praca naukowo-dydaktyczna na KUL wiązała się z rozpoczęciem badań, których efektem była rozprawa doktorska. W latach siedemdziesiątych XX wieku KUL był pozbawiony przez władze państwowe prawa nadawania stopni doktorskich w zakresie historii. Z tego względu siostra Borkowska, podobnie jak kilku innych mediewistów z KUL, podjęła studia doktoranckie na Uniwersytecie Warszawskim. Uczestnicząc w seminarium prowadzonym przez prof. Aleksandra Gieysztora, rozpoczęła badania nad światem wiedzy i wyobrażeń Jana Długosza. Ich zwieńczeniem była rozprawa pt. *Kościół i obcy w świadomości Jana Długosza*, na której podstawie 30 czerwca 1976 roku uzyskała na Uniwersytecie Warszawskim stopień doktora nauk humanistycznych. Promotorem jej pracy był Aleksander Gieysztor, a recenzentami Bronisław Geremek, Jerzy Kłoczowski i Henryk Samsonowicz (sześć lat później przepracowana wersja tej rozprawy wyszła drukiem⁴). Rozpoczęta w czasie studiów doktoranckich współpraca z warszawskimi mediewistami i zawiązane wówczas przyjaźnie, m.in. z prof. Marią Koczerską, okazały się niezwykle trwałe.

Przedmiotem rozprawy habilitacyjnej Urszuli Borkowskiej stały się jagiellońskie modlitewniki. Przygotowanie rozprawy na ten temat poprzedziły badania nad pobożnością członków dynastii jagiellońskiej, które zaowocowały kilkoma artykułami opublikowanymi w latach 1983–1986. Pionierski charakter miały jej prace poświęcone pielgrzymkom królewskim na Jasną Górę⁵, pobożności rodziny Kazimierza Jagiellończyka⁶, a także pogrzebom polskich władców w XIV–XVIII w.⁷ Zapowiedzią

⁴ Taż, Treści ideowe w dziełach Jana Długosza. Kościół i świat poza Kościołem, Lublin 1983.

⁵ Taż, Jasna Góra w pobożności królów polskich, *Studia Claromontana* 4, 1983, s. 126–146.

⁶ Taż, Pobożność rodziny Kazimierza Jagiellończyka, *Analecta Cracoviensia* 16, 1984, s. 23–41.

⁷ Taż, The Funeral Ceremonies of the Polish Kings from the Fourteenth to the Eighteenth Centuries, *Journal of Ecclesiastical History* 36, 1985, s. 513–534; wersja polska: Ceremoniał pogrzebowy królów polskich w XIV–XVIII wieku, w: Państwo, Kościół, niepodległość, red. J. Skarbek, J. Ziółek, Lublin 1986, s. 133–160.

tematyki rozprawy habilitacyjnej stał się artykuł wydany na łamach „Kwartalnika Historycznego”, w którym zarysowała kwestionariusz badań nad średniowieczną religijnością w oparciu o modlitewniki⁸. Opublikowana w 1988 roku rozprawa habilitacyjna pt. *Królewskie modlitewniki. Studium z kultury religijnej epoki Jagiellonów (XV i początek XVI wiek)* (wydanie 2: Lublin 1999) łączyła w sobie problematykę kodykologiczną i antropologiczną, rzucając nowe światło na publiczną i intymną sferę pobożności jagiellońskich władców, ich małżonek i dzieci. Była to zarazem jedna z przełomowych na gruncie polskim prac, która ukazała możliwości badań nad średniowieczną i wczesnonowożytną kulturą religijną.

Przewód habilitacyjny Urszuli Borkowskiej był jednym z pierwszych, jakie miały miejsce na Wydziale Nauk Humanistycznych KUL. Recenzentami w tym przewodzie byli Aleksander Gieysztor, Jerzy Kłoczowski i Maria Bogucka. W oparciu o bardzo pozytywne oceny samej rozprawy, a także całego dorobku naukowego, Rada Wydziału Nauk Humanistycznych na posiedzeniu w dniu 25 września 1989 roku nadała siostrze Urszuli Borkowskiej stopień doktora habilitowanego. Rok później siostra Borkowska została kierownikiem Katedry Metodologii i Nauk Pomocniczych Historii w Instytucie Historii KUL, którą kierowała do przejścia na emeryturę w 2007 roku. Zwieńczeniem jej kariery naukowej było uzyskanie 16 stycznia 1999 roku tytułu naukowego profesora.

Dorobek naukowy Urszuli Borkowskiej obejmuje ponad 200 prac, wśród nich trzy wspomniane wcześniej książki⁹. Jej spuścizna w znakomity sposób odzwierciedla różnorodne zainteresowania badawcze i realizowane kolejno projekty. Próbując sumarycznie scharakteryzować ten bogaty dorobek, można stwierdzić, że dotyczy on przede wszystkim dziejów społeczno-religijnych późnego średniowiecza i czasów wczesnonowożytnych. Pierwszy obszar badawczy wyznacza hagiografia. Począwszy od pracy magisterskiej poświęconej kultowi św. Urszuli na ziemiach polskich do połowy XVI wieku, zagadnieniom hagiograficznym siostra Borkowska poświęciła kilkanaście prac. Obok artykułów encyklopedycznych dotyczących życia i kultu poszczególnych świętych, jest także autorką prac przeglądowych na temat hagiografii polskiej w czasach nowożytnych i najnowszych¹⁰. Wraz z badaniami hagiograficznymi Urszula Borkowska rozpoczęła studia nad dziejami chrześcijaństwa na ziemiach polskich, skupiając się na praktykach religijnych i formach pobożności społeczeństwa polskiego w dobie późnego średniowiecza i w wieku XVI. Współpracując z zespołem badaczy kierowanym przez Jerzego Kłoczowskiego, uczestniczyła w przygotowaniu

⁸ U. Borkowska, *Chrześcijańskie modlitewniki w średniowieczu*, KH 92, 1986, s. 645–672.

⁹ Bibliografia prac prof. dr hab. Urszuli Borkowskiej OSU, oprac. A. Januszek, w: *Ecclesia – Cultura – Potestas* (jak w przyp. 1), s. 23–35; uzupełnione zestawienie dorobku naukowego Urszuli Borkowskiej w opracowaniu Agnieszki Januszek-Sieradzkiej jest dostępne on-line: http://www.bu.kul.pl/files/072/pdf-y/bibliografia_siostry_Borkowskiej.pdf (dostęp: 22.02.2021).

¹⁰ U. Borkowska, *Hagiografia polska (wiek XVI–XVIII)*, w: *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, red. M. Rechowicz, t. 2: *Od Odrodzenia do Oświecenia*, cz. 1: *Teologia humanistyczna*, Lublin 1975, s. 471–503; *taż*, *Hagiografia. Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, red. M. Rechowicz, t. 3: *Wiek XIX i XX*, cz. 2, Lublin 1975, s. 723.

nowej syntezy dziejów polskiego chrześcijaństwa, w której opublikowała studium poświęcone okresowi od drugiej połowy XI do XII wieku¹¹.

Drugi obszar badań Urszuli Borkowskiej wyznaczają prace poświęcone polskiej historiografii. Stanowiły one w dużej mierze rozwinięcie jej badań nad twórczością Jana Długosza. Obok rozprawy o treściach ideowych w dziełach Jana Długosza, siostra Borkowska opublikowała także kilka artykułów monograficznych, w których zajmowała się warsztatem i światopoglądem tego piętnastowiecznego kronikarza. Starła się w nich zidentyfikować źródła wiedzy Długosza i wskazać, w jaki sposób korzystał z nich w swoich pracach. Dzięki żmudnej analizie źródłoznawczej w nowy sposób scharakteryzowała jego poglądy na temat Kościoła, heretyków, innowierców, a także relacji państwo – Kościół. Kwestionując dominujące w historiografii poglądy, stwierdziła, że:

wbrew powierzchownemu sądowi na temat kompilacyjności dzieł Długosza tak wielkiej, że niemal niepozwalającej dotrzeć do autora, w świetle kolejnych badań nad podstawą źródłową wydaje się, że nie podchodził do niej mechanicznie, że konfrontował źródła ze sobą, przerabiał, skracał lub rozszerzał, najczęściej ubierając we własną formę słowną...¹²

Dużą zasługą siostry Borkowskiej było zwrócenie uwagi na język Długosza. Przeprowadzona w rozprawie doktorskiej analiza semantyczna wybranych pojęć i zwrotów rzuciła nowe światło na technikę konstruowania narracji historiograficznej i tworzenia obrazu Kościoła i grup znajdujących się poza nim. W swoich pracach siostra Borkowska podkreślała wyjątkowość pisarstwa Jana Długosza, jego warsztatu i erudycji na tle rozwoju europejskiego dziejopisarstwa XV–XVI wieku. Uważała, że jednoznaczna ocena Długosza wymyka się tradycyjnemu, dychotomicznemu podziałowi na historiografię średniowieczną i nowożytną. W jej opinii jego spuścizna odzwierciedla z jednej strony krytyczny warsztat właściwy dla historiografii humanistycznej, w której tak ważne miejsce zajmowało gromadzenie i analiza źródeł, a z drugiej – jego pisma odzwierciedlają dość tradycyjny sposób postrzegania świata, który był mocno zakorzeniony w średniowiecznej koncepcji chrześcijańskiego uniwersalizmu¹³.

Obok twórczości Jana Długosza jej zainteresowania obejmowały także spuściznę pisarską innych średniowiecznych i wczesnonowożytnych historiografów, począwszy od Anonima zw. Galllem, Kosmasa i Nestora, a skończywszy na Macieju Miechowie, Bernardzie Wapowskim, Marcinie Kromerze czy Świętosławie Orzelskim. Mimo że żadnemu z tych dziejopisów nie poświęciła odrębnej rozprawy, ich dzieła

¹¹ U. Borkowska, Odbudowa i tworzenie podstaw (połowa XI i XII w.), w: *Chrześcijaństwo w Polsce. Zarys przemian 966–1945*, red. J. Kłoczowski, Lublin 1980, s. 33–54.

¹² U. Borkowska, Treści ideowe (jak w przyp. 4), s. 16. Systematyczne rozwinięcie tych obserwacji przyniosła napisana pod kierunkiem Urszuli Borkowskiej rozprawa doktorska Agnieszki Nalewajek pt. *Dokument w Rocznikach Jana Długosza* opublikowana w 2006 roku.

¹³ M.in. U. Borkowska, Historiograficzne poglądy Jana Długosza, w: *Długossiana. Studia historyczne w 500-lecie śmierci Jana Długosza*, cz. 2, Kraków 1985 [Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego 72, *Prace Historyczne*, z. 76], s. 45–71; też, *Uniwersalizm i regionalizm w Rocznikach Jana Długosza*, w: *Uniwersalizm i regionalizm w kronikarstwie Europy Środkowo-Wschodniej. Średniowiecze – początek czasów nowożytnych*, red. też, Lublin 1996, s. 7–26.

traktowała jako jedno z zasadniczych źródeł, z których korzystała, prowadząc badania czy nad warsztatem Jana Długosza, czy też nad problematyką jagiellońską. Na seminarium magisterskim Urszuli Borkowskiej powstały też liczne prace poświęcone średniowiecznej i wczesnonowożytnej historiografii polskiej, a także angielskiej.

Począwszy od lat osiemdziesiątych XX wieku badania siostry Borkowskiej ogniskowały się wokół dziejów dynastii jagiellońskiej. Tej problematyce poświęciła dwie książki i ponad pięćdziesiąt artykułów, od kilkustronicowych biogramów członków dynastii jagiellońskiej zamieszczonych w różnych informatorach naukowych, przede wszystkim *Encyklopedii Katolickiej* i *Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastiques*, poprzez obszerne teksty monograficzne publikowane w czasopiśmie i pracach zbiorowych, po wydane w 2011 roku obszerne studium *Dynastia Jagiellonów w Polsce*. W swoich publikacjach Urszula Borkowska wskazywała na szczególne znaczenie czasów Jagiellonów, na które „przypadł ważny proces przekształcania monarchii średniowiecznej w nowożytne państwo, z instytucją przedstawicielską części społeczeństwa – parlamentem [...]”. Podkreślała zarazem, że „Jagiellonowie nie byli biernymi świadkami, ale uczestnikami zachodzących procesów, współtworzyli je wraz z narodami, nad którymi cztery ich pokolenia sprawowały rządy”¹⁴. Jak pisała w swojej syntezie, motywem podjęcia pracy nad Jagiellonami była „chęć przedstawienia znanych z lektury historycznej postaci królów – wojowników, dyplomatów, mecenasów kultury – w nieco innym niż zazwyczaj kontekście”¹⁵. Z tego względu w swoich pracach, także we wspomnianej syntezie, zagadnieniom politycznym i prawnoustrojowym monarchii jagiellońskiej poświęciła stosunkowo niewiele miejsca, skupiając się przede wszystkim na słabo rozpoznanych obszarach działalności publicznej, a szczególnie życia prywatnego Jagiellonów. Jak trafnie stwierdził cytowany już Czesław Deptuła,

mniej interesowały ją kwestie wielkie polityki, bardziej zaś zagadnienia formacji umysłowej i duchowej, środowiska kulturalnego i życia codziennego dynastów. Przy takim podejściu badawczym Autorka kładła niejednokrotnie akcent na niepowtarzalne, osobiste cechy bohaterów i bohaterek narracji historiograficznej¹⁶.

Krytycznie oceniając stan wiedzy o Jagiellonach, Urszula Borkowska sięgała po rzadko wykorzystywane źródła rękopiśmienne, których analiza pozwoliła jej w nowym świetle ukazać mniej znane aspekty życia i działalności Jagiellonów. W swojej rozprawie habilitacyjnej analizowała nieopublikowane i rozproszone po różnych bibliotekach modlitewniki, zwracając uwagę na specyficzny charakter i formy jagiellońskiej *pietas*. Dowodząc, że zespół modlitw, a także miniatur, umieszczonych w modlitewnikach uwzględniał oczekiwania i wrażliwość monarszych zleceniodawców, zaproponowała nową charakterystykę pobożności poszczególnych członków dynastii jagiellońskiej, a także wskazała cechy wspólne składające się na *pietas Jagellonica*. W swoich późniejszych pracach, prowadząc systematyczną kwerendę w rachun-

¹⁴ U. Borkowska, *Dynastia Jagiellonów w Polsce*, Warszawa 2011, s. 8.

¹⁵ Tamże, s. 11.

¹⁶ Cz. Deptuła, P. Kras, *Siostra Profesor Urszula Borkowska (jak w przyp. 1)*, s. 15.

kach królewskich¹⁷ oraz w *Metryce Koronnej* znacząco pogłębiła stan wiedzy na temat praktyk i obrzędów religijnych Jagiellonów¹⁸, a także ich fundacji na rzecz instytucji kościelnych (katedr, kościołów parafialnych i zakonnych, kaplic, szpitali)¹⁹. Kwerendy te umożliwiły jej też poczynienie ważnych obserwacji na temat funkcjonowania systemu rezydencji królewskich²⁰, organizacji dworu monarszego²¹, czy zawierania małżeństw przez członków dynastii jagiellońskiej²². Najważniejsze wyniki tych wieloletnich studiów znalazły się w jej syntezie z 2011 roku, która stanowi obecnie punkt wyjścia dla badaczy zajmujących się dworem, edukacją, obyczajami czy pobożnością Jagiellonów. Tematyce jagiellońskiej Urszula Borkowska pozostała wierna do ostatnich dni swojego pracowitego życia. Jej dwa ostatnie, wydane już pośmiertnie teksty, dotyczą jagiellońskiego dworu²³ i modlitewnika królowej Bony²⁴.

¹⁷ U. Borkowska, Rachunki królewskie jako źródło poznania praktyk religijnych Jagiellonów, w: *Peregrinatio ad veritatem. Studia ofiarowane Profesor Aleksandrze Witkowskiej OSU z okazji 40-lecia pracy naukowej*, red. U. Borkowska i in., Lublin 2004, s. 47–63.

¹⁸ M.in. U. Borkowska, Życie religijne polskich Jagiellonów. Zarys problematyki, w: *Chrzest Litwy. Geneza, przebieg, konsekwencje*, red. M. T. Zahajkiewicz, Lublin 1990, s. 142–180; też, Królewskie zaślubiny, narodziny i chrzest, w: *Imagines potestatis. Rytuały, symbole i konteksty fabularne władzy zwierzchniej w Polsce. Polska X–XV w. (z przykładem czeskim i ruskim)*, red. J. Banaszkiewicz, Warszawa 1994, s. 75–92; też, Polskie pielgrzymki Jagiellonów, w: *Peregrinationes. Pielgrzymki w kulturze dawnej Europy*, red. H. Manikowska, H. Zaremska, Warszawa 1995, s. 193–203; też, Codzienny i odświętny ceremoniał religijny na dworze Jagiellonów, w: *Theatrum ceremoniale na dworze książąt i królów Polski. Materiały konferencji naukowej zorganizowanej przez Zamek Królewski na Wawelu i Instytut Historii Uniwersytetu Jagiellońskiego w dniach 23–25 marca 1998 r.*, red. M. Markiewicz, R. Skowron, Kraków 1999, s. 61–85.

¹⁹ M.in. U. Borkowska, Fundacje kościelne Jagiellonów w świetle zapisów w *Metryce Koronnej* 14467–1572, w: *Fundacje i fundatorzy w średniowieczu i epoce nowożytnej*, red. E. Opaliński, T. Wiślicz, Warszawa 2000, s. 58–73; też, The Jagiellonians as Founders of Ecclesiastical Institutions in the Grand Duchy of Lithuania and Poland, w: *Die Jagiellonen. Kunst und Kultur einer europäischen Dynastie an der Wende zur Neuzeit*, red. D. Popp, R. Suckale, Nürnberg 2002, s. 123–130. Problematyka jagiellońskich fundacji była też szeroko poruszana w artykułach dotyczących praktyk religijnych Jagiellonów (zob. wyżej przyp. 18).

²⁰ M.in. U. Borkowska, Rezydencje Jagiellonów, w: *Rezydencje w średniowieczu i czasach nowożytnych*, red. E. Opaliński, T. Wiślicz, Warszawa 2001, s. 9–31.

²¹ M.in. U. Borkowska, Królewscy spowiednicy, w: *Ludzie, Kościół, wierzenia. Studia z dziejów kultury i społeczeństwa Europy Środkowej (średniowiecze – wczesna epoka nowożytna)*, red. W. Iwańczak, S. K. Kuczyński, Warszawa 2001, s. 173–204. Obszerne omówienie organizacji i składu dworu królewskiego w monarchii jagiellońskiej znajduje się w rozdziale drugim jej *Dynastii Jagiellonów w Polsce* (jak w przyp. 14), s. 95–260.

²² M.in. U. Borkowska, Pacta matrimonialia domu Jagiellonów, *Roczniki Humanistyczne*, 48, 2000, z. 2: *Cursus mille annorum*. Prace ofiarowane Profesorowi Eugeniuszowi Wiśniowskiemu, s. 45–60; też, Swedish Marriage of Catherine Jagiellon, w: *Po obu stronach Bałtyku. Wzajemne relacje między Skandynawią a Europą Środkową*, t. 2, red. J. Harasimowicz, P. Oszezanowski, M. Wiśłocki, Wrocław 2006, s. 427–431.

²³ U. Borkowska, Życie na dworze Jagiellonów, w: *Europa Jagellonica 1386–1572. Sztuka, kultura i polityka w Europie Środkowej za panowania Jagiellonów. Materiały z sesji zorganizowanej przez Zamek Królewski w Warszawie – Muzeum i Instytut Historyczny Uniwersytetu Warszawskiego*, red. P. Mrozowski, P. Tysza, P. Węcowski, Warszawa 2015, s. 9–19.

²⁴ U. Borkowska, Modlitwa królowej Bony, w: *Ecclesia – Regnum – Fontes. Studia z dziejów średniowiecza. Prace ofiarowane Profesor Marii Koczarskiej*, red. S. Gawlas, K. Gołąbek, M. A. Janicki, R. Michałowski, M. Piber-Zbieranowska, P. Węcowski, Warszawa 2014, s. 268–273.

Trawestując znaną opinię Anatola Lewickiego, można powiedzieć, że Jagiellonowie mieli szczęście, znajdując w Urszuli Borkowskiej historyka tak sumiennego i oddanego badaniu ich dziejów²⁵.

W życiu i pracy naukowej siostry Urszula Borkowskiej ważną rolę odgrywała działalność organizacyjna prowadzona tak w Polsce, jak i zagranicą. Siostra Borkowska z łatwością nawiązywała kontakty, poszerzając grono swoich przyjaciół i współpracowników. Ten swoisty dar w połączeniu z jej umiejętnościami lingwistycznymi sprawił, że obok Jerzego Kłoczowskiego była jednym z najbardziej rozpoznawalnych historyków KUL poza granicami Polski. Pomimo przerwanych studiów anglistycznych siostra Borkowska biegle opanowała język angielski, dzięki czemu stała się osobą odpowiedzialną za kontakty z uczonymi brytyjskimi i amerykańskimi. Regularne wyjazdy na stypendia i kwerendy zagraniczne zapewniły jej stałe dojsie do niedostępnej w polskich bibliotekach obcojęzycznej literatury przedmiotu, a częsty udział w zagranicznych konferencjach pozwolił rozpowszechnić wyniki jej badań poza Polską. Już na początku pracy na KUL Urszula Borkowska nawiązała współpracę z francuskim czasopiśmem „Revue d’histoire ecclésiastique”, w którym począwszy od 1969 roku, publikowała recenzje polskich prac mediewistycznych, a także noty nekrologiczne o zmarłych polskich historykach. Zwykle co roku publikowała kilka not recenzyjnych, ale w roku 1972 opublikowała w „Revue d’histoire ecclésiastique” aż 16 takich tekstów. Warto podkreślić, że w czasach PRL takie noty recenzyjne były często jedynym dostępnym dla obcojęzycznego czytelnika źródłem informacji o najważniejszych polskich publikacjach mediewistycznych.

W latach dziewięćdziesiątych XX wieku Urszula Borkowska przejęła po Jerzym Kłoczowskim współpracę z kierowaną przez ks. prof. Rogera Auberta redakcją *Dictionnaire d’histoire et géographie ecclésiastiques*. Począwszy do fascykułu 26 („J”) opublikowała kilkanaście haseł dotyczących polskich świętych, władców, duchownych i intelektualistów, a także ośrodków religijnych²⁶. Pełniła także nieformalną funkcję szefa polskiej redakcji tej kluczowej dla dziejów Kościoła katolickiego encyklopedii, zlecając opracowanie haseł dotyczących Polski i czuwając nad ich ostatecznym kształtem.

Siostra Urszula Borkowska doceniała znaczenie bliskich kontaktów między badaczami polskimi i zagranicznymi. Wspólnie z Jerzym Kłoczowskim tworzyła w latach siedemdziesiątych XX wieku Polską Komisję w ramach CIHEC, w której przez wiele lat pełniła funkcję Sekretarza Naukowego, a następnie Wiceprzewodniczącej. Niemal co roku brała udział w organizowanych przez CIHEC konferencjach naukowych, a także współorganizowała kongresy CIHEC, które odbyły się w Warszawie (1978), w Lublinie (1996), a także w Lublinie i Lwowie (2007). Aktywnie uczestniczyła w pracach brytyjskiej Ecclesiastical History Society, regularnie uczestnicząc

²⁵ „Biada monarchom, którzy mieli nieszczęście nie podobać się kronikarzom” – A. Lewicki, Powstanie Skirgiełły, Kraków 1892, s. 12. Cytat ten został przywołany przez U. Borkowską we wstępie do jej syntezy Dynastia Jagiellonów w Polsce (jak w przyp. 14), s. 10.

²⁶ Pełne zestawienie tych tekstów zawiera Bibliografia prac Urszuli Borkowskiej, zob. wyżej przyp. 9.

w jej konferencjach i publikując swoje artykuły w materiałach pokonferencyjnych w serii „Studies in Church History. Subsidia”.

Siostra Urszula Borkowska była znakomitym pedagogiem, mądrym i wymagającym nauczycielem, który z ogromną życzliwością służył studentom swoją wiedzą i pomocą. Była prawdziwą mistrzynią, dla której nauczanie historii stanowiło równie dużą pasję jak praca naukowa. Siostra Borkowska lubiła dzielić się swoją wiedzą i umiejętnościami; umiała zainteresować przeszłością, a dla uczestników swoich zajęć nie szczędziła czasu na konsultacje. Jak pisze w swoim wspomnieniu jedna z jej uczennic, Agnieszka Januszek-Sieradzka:

[Siostra Profesor] nauczyła nas historycznego warsztatu, wprowadziła w świat nauki, pomogła odnaleźć i scharakteryzować pola badawcze, które z różnym skutkiem próbujemy eksplorować, czuwała, by naszym udziałem nie stały się badawcze manowce i rozdroża. To wszystko wyczerpywałoby pojęcie „nauczyciel”, a Siostra Profesor to mistrzyni – nie tylko uczyliśmy się od Niej, my ją podziwialiśmy, widzieliśmy w Niej autorytet, punkt odniesienia, wzór naukowca, ale też niezwykłego człowieka, bogatego w zalety i pociągającego żywym intelektem i szalenie interesującą osobowością²⁷.

Wśród różnych zajęć dydaktycznych, szczególne miejsce zajmowały prowadzone przez nią dla studentów I roku zajęcia ze wstępu do badań historycznych. Każdy student historii KUL musiał odbyć takie zajęcia jako uczestnik wykładu kursowego, a niekiedy także związanych z nim ćwiczeń. Uczestnicy zajęć uczyli się nie tylko metody uprawiania historii, techniki pozyskiwania informacji na temat stanu badań, zasad prowadzenia kwerendy, krytyki źródeł czy konstruowania pracy naukowej. Prowadząca je mistrzyni uczyła rzetelności, systematyczności i obowiązkowości. Na jej zajęcia nie można było się spóźnić, choć niekiedy odbywały się w soboty o 8 rano, nie wypadało pojawić się bez odrobionej pracy domowej i bez znajomości wskazanych publikacji. Systematyczności uczyła forma kontroli pracy domowej, która sprawiała, że nie można było liczyć na przysłowiowy łut szczęścia. Siostra Borkowska po prostu wymagała przekazywania zadanej pracy w kopertach. Ich zawartość stanowiły fiszki materiałowe i bibliograficzne, które były przez nią skrupulatnie sprawdzane, oceniane i oddawane z zajęć na zajęcia. Niekiedy koperty z pracą domową liczyły kilkanaście fiszek, ale zdarzały się prace, które z trudem mieściły się w jednej kopercie. Na studenckiej giełdzie krążyły barwne opowieści o „taśmowym fiszkowaniu” słowników, encyklopedii czy bibliografii oraz kilogramach fiszek, które były efektem takiej pracy. Dla wielu studentów samo „fiszkovanie” wydawało się nudne i jałowe, ale nawet najwięksi malkontenci musieli opanować umiejętności i nawyki, które miały przydać się podczas kolejnych lat studiów. Po zakończeniu „terminowania” – wstępu do badań historycznych u siostry Borkowskiej, każdy uczestnik jej zajęć wiedział, gdzie w bibliotece uniwersyteckiej znajdują się bibliografie, wydawnictwa źródłowe, słowniki tematyczne i językowe, czasopisma i inne pomoce.

²⁷ A. Januszek-Sieradzka, Mistrzyni. Wspomnienie o Siostrze Profesor Urszuli Borkowskiej (1935–2014), *Ibidem* 10, 2014, s. 207–208.

Uczestnicy prowadzonych przez nią proseminariów i seminariów mieli ściśle ustalony na początku każdego roku akademickiego harmonogram pracy, który szczegółowo określał zakres prowadzonych badań i przygotowywania kolejnych rozdziałów. Siostra Borkowska z żelazną konsekwencją przestrzegała realizacji takiego harmonogramu. Systematyczna i intensywna praca prowadzona pod czujnym okiem mistrzyni, która zapraszała na regularne konsultacje i skrupulatnie poprawiała powstające teksty, sprawiała, że dość często prace proseminaryjne stawały się magisterskimi, a magisterskie doktorskimi²⁸. W ciągu czterdziestoletniej pracy dydaktycznej na KUL siostra Urszula Borkowska wypromowała niemal 70 magistrów i 9 doktorów. Kilka z powstałych pod jej kierunkiem prac magisterskich zostało uhonorowanych nagrodami lub wyróżnieniami przyznanymi przez Polskie Towarzystwo Historyczne w Konkursie im. Stanisława Herbsta²⁹.

Omawiając dorobek dydaktyczny Urszuli Borkowskiej, należy też wspomnieć o jej zajęciach w ramach Studium Kultury i Języka Polskiego KUL. Od roku 1973 siostra Borkowska prowadziła wykłady z historii Polski dla zagranicznych studentów KUL, a materiały tych zajęć zostały wydane w języku angielskim i polskim w formie podręcznika³⁰. W 1994 roku jako *visiting professor* prowadziła zajęcia w Medieval Studies Department Central European University w Budapeszcie. Była też recenzentką kilkunastu rozpraw doktorskich i habilitacyjnych powstałych na różnych uniwersytetach polskich.

Wśród przyjaciół i współpracowników siostra Borkowska znana była jako namiętna podróżniczka. Od końca lata siedemdziesiątych XX wieku siostra Urszula niemal co roku, zwłaszcza w okresie wakacyjnym, odbywała podróże po różnych państwach Europy Zachodniej, wyjeżdżając najczęściej do Wielkiej Brytanii, Belgii i Francji. Dzięki swojej przyjaźni z Brendą Bolton, długoletnią Sekretarz Naukową Biura Generalnego CIHEC, mogła pogłębiać swoją wiedzę o dziejach Anglii, a także systematycznie zwiedzać różne części Wysp Brytyjskich. Podczas regularnych, niemal corocznych pobytów w Zjednoczonym Królestwie, pracowała w znakomicie wyposażonej bibliotece Brendy Bolton w St Albans, uczestniczyła w konferencjach organizowanych przez Ecclesiastical History Society, a także odbywała starannie zaplanowane podróże krajoznawcze. W wolnych chwilach Urszula Borkowska z pasją oddawała się lekturze książek poświęconych historii starożytnej, a także dziejom przedkolumbijskich cywilizacji w Ameryce Łacińskiej. Podobnie jak w przypadku Wielkiej Brytanii, starała się podróżować do miejsc, które знаła ze swoich lektur. Nie udało się jej, co prawda, wyjechać do Egiptu, ale w 1993 roku wraz grupą swoich studentów odbyła objazd południowej części Italii, podczas którego zwiedzała Paestum, Pompeje, Herkulanum i Eleę. Jej najodleglejszą i najbardziej egzotyczną podróż stanowiła wyprawa do Meksyku w 1993 roku, gdzie zwiedzała pozostałości po Majach

²⁸ P. Kras, Siostra Profesor i studenci, Ibidem 10, 2014, s. 199–205.

²⁹ Wykaz prac magisterskich i doktorskich powstałych pod opieką naukową Siostry Profesor Urszuli Borkowskiej OSU, oprac. A. Nalewajek, w: Ecclesia – Cultura – Potestas (jak w przyp. 1), s. 37–40.

³⁰ U. Borkowska, An Outline of History of Poland, Lublin 1981; wydanie polskie: Zarys dziejów Polski. Wykłady dla studentów zagranicznych, Lublin 1981.

i Aztekach. Niespełna rok przed śmiercią udało się jej zrealizować jeszcze jeden ze swoich planów podróżniczych. Na początku czerwca 2013 roku, uczestnicząc w dorocznej konferencji Biura Generalnego CIHEC udała się na Litwę, gdzie zwiedziła Wilno i Troki.

O pozycji naukowej siostry Urszuli Borkowskiej i szacunku wobec jej osiągnięć wymownie świadczy *Księga jubileuszowa* opublikowana w 2006 roku, w siedemdziesiątą rocznicę jej urodzin i czterdziestolecie jej pracy naukowej. W liczącej ponad 800 stron publikacji swoje teksty zamieściło sześćdziesięciu historyków polskich i zagranicznych, a nazwiska 86 innych znalazły się w *Tabula gratulatoria*³¹. Warto też wspomnieć o panelu dyskusyjnym poświęconym jej syntezie *Dynastia Jagiellonów w Polsce*, który odbył się 27 stycznia 2013 roku w Sali Poselskiej Zamku Królewskiego w Warszawie. Spotkanie odbyło się z inicjatywy prof. Przemysława Mrozowskiego, a wśród uczestników dyskusji znaleźli się znakomici badacze epoki jagiellońskiej: Urszula Augustyniak, Maria Koczerska, Marek A. Janicki, Izabela Skierska i Piotr Węcowski. W trakcie spotkania siostra Borkowska wygłosiła odczyt pt. *Życie na dworze Jagiellonów*, który był jednym z jej ostatnich publicznych wystąpień³². Z perspektywy czasu można stwierdzić, że warszawska debata, której uczestnicy wskazywali na osiągnięcia Urszuli Borkowskiej w badaniach nad problematyką jagiellońską, stała się swoistym hołdem złożonym zmarłej rok później lubelskiej uczzonej.

Urszula Borkowska była osobą znaną, cenioną i po prostu lubianą. Kończąc ten krótki tekst, pozwolę sobie przytoczyć fragment niepublikowanego wspomnienia prof. Stanisława Byliny, w którym pisał:

Będę wspominał Siostrę Borkowską jako bardzo miłą, ciepłą i towarzyską osobę, która budziła bardzo serdecznie uczucia [...]. Jako historyk widzę ją jako wybitną mediewistkę i – chciałbym jeszcze raz użyć tego słowa – wybitną autorkę cennych prac, które były istotne również dla moich badań, osobę żywą i wiele wnoszącą do spotkań naukowych, w których uczestniczyła. Wśród jej prac największe wrażenie zrobiły na mnie *Modlitewniki królewskie*. Byłem zafascynowany zwłaszcza wątkiem związanym z treściami magicznymi w tych modlitewnikach, na które zwróciła uwagę Siostra Borkowska, a które dla mnie były czymś zaskakującym [...]. Dużą wartość miała także wcześniejsza jej praca o Kościele i świecie poza Kościołem w dziełach Jana Długosza, która poruszała problematykę husycką i zagadnienia związane z reformami późnośredniowiecznego Kościoła. Obie prace były bardzo nowatorskie i do dziś nie straciły swojej aktualności.

W swoim wspomnieniu Stanisław Bylina mówił też o życzliwej pomocy, jakiej doświadczył ze strony siostry Urszuli podczas ich wspólnego wyjazdu do Anglii, gdzie we wrześniu 1986 roku uczestniczyli w konferencji brytyjskiej i polskiej komi-

³¹ Jubilatce został ofiarowany także specjalny numer „Roczników Humanistycznych” (54, 2006, nr 2), w którym znalazło się 10 kolejnych tekstów.

³² Z powodu choroby Siostra Urszula Borkowska nie mogła uczestniczyć w konferencji zorganizowanej na Zamku Królewskim w Warszawie w dniach 11–12 stycznia 2013 roku, a wygłoszony 27 stycznia 2013 roku wykład był ściśle związany z referatem przygotowanym na tę konferencję. Wydawcy materiałów konferencyjnych zdecydowali się wydać nagraną wersję tego odczytu bez aparatu naukowego. Zob. wyżej przyp. 23.

sji CIHEC. Jak wspominał, dzięki niej udało mu się zakupić niedostępne w Polsce akcesoria dla nowonarodzonej córki³³.

Siostra prof. Urszula Borkowska zmarła w Lublinie 12 maja 2014 roku i została pochowana w grobowcu lubelskich Sióstr Urszulanek na cmentarzu przy ul. Lipowej³⁴.

Paweł Kras

Bibliografia: Cz. Deptuła, P. Kras, *Siostra Profesor Urszula Borkowska OSU*, w: *Ecclesia – Cultura – Potestas. Studia z dziejów kultury i społeczeństwa*, red. P. Kras, A. Januszek, A. Nalewajek, W. Polak, Kraków 2006, s. 9–22; *Borkowska Urszula*, w: *Współcześni uczeni polscy: słownik biograficzny*, t. 5: *Suplement A–Ż*, red. M. Halawa, Warszawa 2006, s. 99; P. Kras, *Urszula Borkowska (11 VIII 1935 – 12 V 2014)*, KH 122, 2015, s. 407–409; tenże, *Siostra Profesor i studenci*, Ibidem 10, 2014, s. 199–206; A. Januszek-Sieradzka, *Mistrzynie. Wspomnienie i Siostrze Profesor Urszuli Borkowskiej*, tamże, s. 207–212; P. Kras, *Urszula Borkowska*, w: *Encyklopedia 100-lecia KUL*, t. 1, Lublin 2018, s. 72.

³³ Wspomnienie nagrane 16 grudnia 2015 roku w Warszawie i autoryzowane przez prof. Stanisława Bylinę. Zapis nagrania w posiadaniu autora.

³⁴ Wyrazem wdzięczności wobec zmarłej uczonej są publikacje, które zostały dedykowane jej pamięci, m.in. Europa Jagellonica 1386–1572 (jak w przyp. 23); D. Baronas, S. C. Rowell, *The Conversion of Lithuania. From Pagan Barbarians to Late Medieval Christians*, Vilnius 2015.